



Atilla.



Árpád.



Sv. Ladislav.



Koloman.



Béla IV.

DEJEPIS

UHORSKEJ KRAJINY

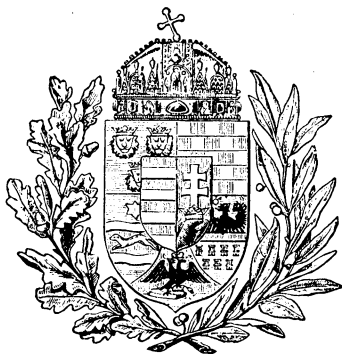
V SPOJENÍ S HLAVNÝMI UDALOSTĚMI ZO SVETOVÉHO
DEJEPISU.

PRÍRUČNÁ KNIŽOČKA PRE ŽIAKOV LUDOVÝCH ŠKÓL

SPÍŠAL

I V Á N G Y Ö R F F Y.

DEVIATE VYDANIE.



V OSTRIHOME, (ESZTERGOM) 1901.
TLAČOU A NÁKLADOM GUSTAVA BUZÁROVITSA.

PRVÝ ODDIEL.

Dávnoveké národy.

Činania, — Indovia. — Peršania, — Feničania, — Židia, — Egypt- čania, — Gréci, — Lykurgus, — Leonidas, — Solon, — Alexander Veľký, — Rímania, — Julius Cäsar	5
---	---

DRUHÝ ODDIEL.

Uhorsko pred zaujatím skrz Uhrov.

1. Rimanské páństwo	8
2. Sťahovanie sa národov a Hu- novia, Atilla	8
3. Avari	9
4. Frankovia, Karol Veľký	9

TRETÍ ODDIEL.

Zaujatie vlasti a doba vodcov.

Álmos	10
Árpád	10
Zoltán	11
Takšoň	12
Gejza	12
Štefan	12

ŠTVRTÝ ODDIEL.

Doba kráľov z domu árpádovského.

Sv. Štefan, 1000—1038	13
Peter a Aba Samuel, 1038—1046	14
Andrej I. 1046—1061	15
Béla I. 1061—1063	16
Šalomon, 1063—1074	16
Gejza I. 1074—1077	17
Sv. Ladislav I. 1077—1095	17
Kolomaň, 1095—1114	18
Štefan II. 1114—1131	19
Béla Slepý. (II.) 1131—1141	19
Gejza II. 1141—1161	20
Štefan III., Ladislav II. a Štefan IV. 1161—1173	20
Béla III. 1173—1196	20
Imrich, 1196—1204	21
Ladislav III. maloletý čili dieta 1204—1205	21
Andrej II. 1205—1235	22

Béla IV. 1235—1270	23
Štefan V. 1270—1272	24
Ladislav IV. alebo Kumánsky. 1272—1290	24
Andrej III. 1290—1301	25

Zo svetového dejepisu.

Križácke vojny	23
--------------------------	----

PIATY ODDIEL.

Doba kráľov z rozličných domov.

Vácslav, 1301—1304	26
Otto, 1305—1308	26
Karol Robert, 1308—1342	27
Ludevít Veľký, 1342—1382	27
Maria 1382—1386	28
Žigmond, 1387—1437	29
Albert, 1437—1439	29
Vladislav I. 1440—1444	30
Ján Hunyad y správca krajiny. 1446—1453	31
Ladislav V. 1453—1457	31
Matej I. 1458—1490	32
Vladislav II. 1490—1516	33
Ludevít II. 1516—1526	34

Zo svetového dejepisu.

Mohamed	35
Krištof Kolumbus	35
Reformácia	35

ŠIESTY ODDIEL.

Doba kráľov z domu habsburgského.

Ferdinand a Zápolya, 1526—1564	36
Maximilian, 1564—1576	37
Rudolf, 1576—1608	38
Matej, II. 1608—1619	38
Ferdinand II. 1619—1637	39
Ferdinand III. a IV. 1637—1657	39
Leopold I. 1657—1705	40
Josef I. 1705—1711	41
Karol III. 1711—1740	42
Maria Terezia, 1740—1780	42
Josef II. 1780—1790	43
Leopold II, 1790—1792	43
František, 1792—1835	44
Ferdinand V. 1835—1848	44
František Josef I. 1848	45

PRVÝ ODDIEĽ.

Dávnoveké národy.

1. Dľa sv. Písma bývali prví ľudia, Adam a Eva, v južnej Azii v raji. Jejich potomkovia rozmnožili sa behom dlhých vekov natoľko, že sa hromadne v rozličných krajinách usiadli, a tak povstaly z nich časom rôzne národy a nové plemená. Také národy boly:

Čínania, ktorí už 2000 rokov pr. Kr. nar. vo vedomostach a remeslách vynikali.

Indovia, medzi nimiž sa chýreční básnici a veľmi spôsobilí stavitelia nachodili.

Peršania, títo založili silné a bohaté mocnárstvo.

Feničania, prví lodníci, ktorí so svojími loďami pobrežné krajiny v Europe navštivovali a kupectvo veľmi napomáhali. Oni vynajšli tiež dorábanie skla a purpurovú farbu.

Židia. Kdežto dosiaľ zpomínané národy všetky pohanské boly, klaňali sa židii jedinému pravému Bohu. Všetky tu uvedené národy bývaly v Azii.

Egyptčania mali svoj domov v Afrike na brehoch rieky Nilu. Vo vedomostach a roľníctve boli síce sbehlí, ale náboženstvo jejich bolo pohanské, tak že sa i zvieratom klaňali.

2. **Gréci** bývali v Europe a boli najvzdelanejšími medzi všetkými národmi starého sveta. Medzi gréckymi krajinami boly najchýrenejšie **Sparta** a **Atheny**. Prvšiu učinil veľkou **Lykurgus**, poslednejšiu **Solon**.

LYKURGUS,

zákonodarca spartanský chcel, aby jeho spolukrajania silnými, hrdinskými bojovníkmi zostali. Preto ponechali chlapcov iba do 7. roku jejich rodičom, potom jich soberúc, priučali jich jako budúcich vojakov telocviku, snášaniu zimy a tepla, hladu a smädu, jako i dlhším pochodom a zachádzaniu s mečom. Všetka nádhera bola zakázaná, každý musel jednoducho žiť a sa odievať. Lykurgus dosiahol svojimi zákonami, že Spartánci víťaznými bojovníky sa stali, ktorí nepriateľov svojej vlasti viackrát premohli. Keď jedonráz Peršania s nesmiernym vojskom Grékov napadli, postavil sa

LEONIDAS,

hrdinský vodca spartanský s 300 bojovníkmi proti mnoho tisíc Peršanom, ktorých zpiatky odrazil, až neskôr jedon vlastizradný Grék bočnými cestami Peršanov Leonidasovým vojakom do chrbtu zaviedol, a medzi dva ohne vzatí Grékovia hrdinsky svoju vlast bráňac, všetci zahynuli.

SOLON,

veľký muž Athénsky, vyniesol tiež spasiteľné zákony k oblaženiu svojej vlasti. On nebral len ohlad na výchovu telesnú, ale dal Athenčanov i remeslám a vedám výučat. Jeho heslo bolo: „Práca sošľachtuje.“

Behom času nedržaly grécke štáty svoje blahonosné zákony, následkom čoho si jich jedon mocný, súseďný panovník podmanil. Tento panovník bol

ALEXANDER VEĽKÝ,

kráľ macedonský. Už v detinskom veku svojom podal mnohé dôkazy svojej múdrosti a smelosti a keď s 20 rokami kráľom zostal, podmanil si hned celé Grécko, zaujal mocnú ríšu perskú v Azii a neskôr i Egypt, kde kvitnúce mesto Alexandriu založil. Skvelé víťazstvá a vydobytia učinily ho neskôr odvážlivým; okrem toho viedol nemierny

život, následkom ktorého už v 33. roku zomrel. Jeho nemiernie mocnárstvo, jemuž podobným žiaden kráľ nikdy prv nevládol, rozpadlo sa a dostalo sa neskôr väčším dielom do rúk Rímanov.

3. Rímania, ktorí jako mešťania i vojaci jednako sa vyznačili, podmanili si skoro všetky národy celého sveta a založili silné mocnárstvo, v ňomž vzdelanosť rozširovali.

Jakožto podmanitelia viedli Rímania mnohé vojny, z nichž najznamenatejšia je vojna púnška, s obyvateľmi afrického mesta Karthago. Karthagský svetochýrny vojevodca Hannibal porazil viackrát rímske vojská, až konečne tieto zvíťazily a Karthago zaujaly.

Jedon z najvýtečnejších mužov rímskych bol

JULIUS CĀSAR,

znamenity vojak, vedomec a rečník. Ponevác bol veľmi ctižiadostivým, chcel sa cisárom rímskeho mocnárstva učiť, ale že Rímania troch z pomedzi seba zvolených vládarov podporovali, zavraždili Cāsara. Onedlho po ňom zostal Augustus predsa cisárom, pod jehož panovaním narodil sa Ježiš Kristus, Spasiteľ ľudstva.

Rímania boli pohania a prenasledovali Ježišom Kristom založené kresťanské náboženstvo nemilosrdne, menovite v dobe cisára Nero vraždili kresťanov s najväčšou ukrutnosťou. Neskôr však zostal cisár Konstantin Veľký sám kresťanom a rozširoval kresťanskú vieru vo svojej ríši.

Konečne rozpadlo sa i mohútne rímske mocnárstvo a na jeho mieste utvorily sa nové krajiny.

DRUHÝ ODDIEĽ.

Uhorsko pred zaujatím skrz Uhrov.

1. Rimanské pánstvo.

4. Našu milú vlasť, terajšie Uhorsko, obývaly za starodávnych časov rozličné národy. V prvých stotoletiach po narodení Krista Pána panoval tu dlho veľký národ rímský, a v tom čase menovala sa väčšia čiastka Uhorska Pannoniou; jej východnia čiastka ale, terajšie Sedmohradsko, bola pod menom Dácia známa.

Za tých niekoľko sto rokov panovania rímskeho v oboch krajinách dosiahla vzdelanosť vysokého stupňa. Povstali mnohé ľudnaté mestá a obchodné cesty, a na Dunaji boly mnohé mosty postavené.

2. Stahovanie sa národov a Hunovia.

5. Ku koncu tretieho stotoletia tiahly od východu na západ veľké zástupy ozbrojeného ľudstva, a zaplavily vojskom svojim skoro celú Európou. Ľud tento, cestou všade ohňom a mečom pustošiac, vtiahol i do Pannonie a Dácie, a učinil koniec pánstvu rímskému. Ani pánstvo tu usiadlených Gothov netrvalo dlho, lebo jich po uplynutí asi jedného stotoletia odtiaľto vytisli Hunovia, prví to predkovia Uhrov. Domov toho mocného národa bol v Azii, v okolí rieky Volgy, kde sa behom času náramne rozmnožili a preto pod vedením Balambéra na západ novú vlasť hľadať si vyšli, okolo r. 375 Pannoniu a Dáciu zaujali a tu silnú državu založili.

ATILLA.

6. Najvyššej moci a slávy dosiahla hunská ríša pod vodcom Attilom. Tento svetochýrny vojevodca podmanil si so svojim nepremožitelným vojskom početné krajiny, ba prinútil i mocnú rímskú državu, že mu ročitý poplatok dá-

vať musela. Pred jeho zbraňou trasúce sa národy nazývaly ho bičom božím. S veľkou silou válečnou obliehal i mesto Rím, a len na zprostredkovanie pápeža Leva ztadiaľ odtiahol.

Než by svoju veľmi rozsiahlu državu náležite upevnil bol mohol, zomrel Attila r. 453, následkom silného krvácania z nosa, keď práve svadobné hody vydržieval. Zostali po ňom traja synovia: Ellák, Dengežič a Irnák. Keď títo o vládu v mocnárstve hašterit sa počali, povstali podmanené národy proti Hunom, zbily hunské čaty na všetkých miestach a tak rozpadla sa mohútna hunská ríša po sotva 100 ročnom krátkom trvaní. Čiastka Hunov vrátila sa do svojej starej vlasti a usadila sa pri čiernom mori; druhá menšia čiastka do Dacie vytisnutá, tam zostala, a Székelovia (Sikuli) do dnes v Sedmohradsku bývajúci, sú potomkami tu pozostalých Hunov.

3. Avari.

7. Po rozpadnutí sa Hunov koncom 6-ho stoletia zaujal krajinu zbrojom druhý príbuzný aziatský kmen, národ avarský, pod vodcom Bajanom, a podmaniac si tu bývajúce národy, založil tu silnú državu. Tento bojovný kmen udržal sa tu skoro 200 rokov a stál za tento čas so susednými národami v ustavičnom boji až konečne **Veľkým Karolom**, kráľom Frankov, v mnohých krvavých bitkách premožený, medzi susedné národy sa roztratiac a ku nim sa pripojac, bez všetkej stopy zmizol.

4. Frankovia.

8. Veľké mocnárstvo Frankov obsahovalo v sebe terajšie Francúzsko, Nemecko i Itáliu. Najmocnejším jeho panovníkom bol

KAROL VEĽKÝ,

ktorý svoje národy ku kresťanskému náboženstvu obrátil, školy zakladal, vedomcov podporoval a krajinám svojim múdre zákony predpísal. Podmanil si za Dunajom ležiacu državu avarskú a rozšíril v nej kresťanstvo. A keď Uhria zadunajskú časť našej vlasti zaujali, našli tam už ľudnaté mestá a početných kresťanských obyvateľov.

TRETÍ ODDIEĽ.

Zaujatie vlasti a doba vodcov.

ÁLMOŠ.

Od východu prišli Uhri sem, z Azie,
avšak tmavý závoj jejich pôvod kryje;
sedem kmenov siedmi vodcovia riadili,
vlast i ústavu jej krvou zpečadili.

Álmos.

9. Po tretíkrát prišiel víťazný národ Uhrov už pod svojim terajším menom z Azie. Uhorský národ bol príbuzný Hunom, Avarom i Kumánom. Ku koncu 9. storočia býval tento národ v Azii, a premieňal dľa spôsobu iných kočovných národov často svoje bydlisko. Neskôr, od susedných kmenov priveľmi znepokojovaný, vybral sa skoro celý národ pod svojim vodcom Álmosom r. 884 na západ, aby krajinu, nad ktorou jeho hunskí predkovia v Europe panovali nazpät vydobil a tak národu uhorskému novú stálu vlast založil.

10. Keď zostárnutý vodca Álmoš medzitým zomrel, nasledoval za ním jeho syn, hrdinský Árpád, ktorýžto od ostatných vodcov v prísnej smluve za hlavu celého národa uznaný a panovníka budúcej vlasti vyvolený bol. Toto je tak zvaná krvná smlúva.

Pohli sa teda zo starej vlasti svojej, a prejdúc rieku Volgu, po temer päťročnej, trápenia plnej ceste, mnohé boje vedúc, prešli cez Karpáty na hranice novej vlasti, a tu na mieste dnešního mesta Munkáču v diele zaujímania vlasti za istý čas odpočinuli, r. 889. Uhorský národ zostával vtedy zo 7 veľkých kmenov čili veľkých ľudových rodín pod 7 vodcami, ktorí spolu v jednote žily.

ÁRPÁD.

Keď ÁLMOŠ, čo Uhrov do vlasti priviedol,
neschopným sa cítil, by i diaľ vodcom bol,
Árpád, jeho syn bol za vodcu zvolený;
zásluhy Álmoša tak dojšly odmeny.

Avšak i Árpád bol tej úcty hodný!
 Jemu v udatnosti nikto nebol rovný.
 Slavnú vlasť uhorskú on mečom vydobil,
 a tak večný pomník slávy si postavil.

11. Keď Árpád vládu panovnícku prevzal, začali Uhria pod jeho smelým vedením prácu zaujímania vlasti, a bojovali v spojení s najdenými tu Sikulmi tak šťastne proti panovníkom tu bývajúcich Bulharov, Kazarov, Rumunov a Slovanov, že asi behom 7 rokov celú krajinu zaujali, ktorá od Karpátov po Adriu, a od sikulských hôr až po Moravu sa rozprestierala.

Árpád.

12. K tomu skorému zdaru práce jejích dopomohlo jim zväčša mimo zbranného šťastia dobré zachádzanie s premoženými a podmanenými kmenami. Keď už v hraniciách vlasti žiadneho nepriateľa nebolo, začali púdení zvyklou bojochtivosťou susedné krajiny napádať, odkiaľ sa zväčša jako víťazi s veľkou koristou domov navracovali.

ZOLTÁN.

Keď už mal v svej moci Dunaj, Tisu, Kárpát,
 prv než k odpočinku odobral sa Árpád, —
 vlasť a hodnosť vodcu odovzdal synovi
 bojomilovnému svojmu, Zoltánovi.

13. Po smrti Árpádovej roku 907. nasledoval v panovaní jeho syn Zoltán. Tento bol v čase otcovej smrti ešte len 12 ročný, preto mu až do jeho plnoletosti pridaní boli správcovia z veľmožov krajinských. Války pod Árpádom započaté obnovily sa i pod ním, len že už s premenlivým šťastím, lebo keď znepokojované národy časom spôsobilí válčenia Uhrov vyzvedeli, utrpeli títo najprv od Bavorov, neskôr od nemeckého cisára Henrika pri Merseburgu strašnú porážku. Vzdor tomu obnovovali svoje smelé války často i napotom. Konečne nahliadnul Zoltán, že znepokojovanie susedných krajín naposledy i národu len zkázu a nešťastie priniesť musí, preto zanechal v posledných rokoch svojho panovania tieto dobrodružné boje a obrátil svoju hlavnú pozornosť na opravenie vnútorných pomerov krajinských; potom dajúc syna svojho Takšoňa za panovníka vyvolil, zriekol sa vlády r. 947.

Zoltán.

TAKŠOŇ.

TAKŠOŇ bol udatný avšak šťastia nemal, hlavne proti Nemcom so ztratom bojoval. GEZA bol Šaroltou kresťanstvu získaný, syn jeho, Vajk, neskôr Štefanom bol zvaný.

Takšoň.

14. Pod Takšoňom začaly sa boje, ktoré už prestávaly, opäť obnovovať; a keď sa Uhri prvý raz z Nemecka víťazne a s bohatou korisťou navrátili, boli týmto zdarom tak uchvátení, že v nasledujúcom roku pod vedením Lehela a Bulču znovu s náramným vojskom do nemeckých krajín vtrhli. Tentokrát ale porazil ich nemecký cisár Otto pri Augsburgu tak hrozne, že z toho pekného uhorského vojska sotva daktorí s chýrom domov prišli, áno i obidvaja vodcovia v tej bitke zahynuli.

GEJZA.

Gejza.

15. Keď Gejza, syn Takšoňov, po smrti svojho otca (r. 972) vládu prevzal, usiloval sa myseľ ľudu svojho od dobrodružných bojov k pokojnejšiemu zamestnaniu obrátiť. Pod ním začali sa Uhria s roľníctvom oboznamovať, k stálym príbytkom sa privykat, ba v jeho dobe začalo už i kresťanské náboženstvo pevné korene v uhorskom národe púšťať.

16. Gejzova manželka Šarolta bola už od dávna horlivou kresťankou. Hlavne pod jej ochranou a priazňou misionári tak zadarmo účinkovali, že za krátky čas viac než päť tisíc čelnejších z národa pokrstené bolo, ba i veľká časť ľudu hotovou k prijatiu kresťanstva sa osvedčila.

Po čase (r. 994.) dal sa sám Gejza i so svojim synom Vajk-om, ktorý pri sv. krste méno Štefan obdržal, skrze pražského biskupa sv. Adalberta (Vojtecha) pokrstiť. Položiac takto základ kresťanstvu, zomrel Gejza r. 997.

ŠTEFAN.

Štefan.

17. Vyvolený knieža Štefan všetky svoje sily rozšíreniu kresťanstva venoval. V tomto podujatí zápasit musel s mnohými prekážkami. Mnohí protivníci kresťanskej viery sišli sa pod vodcom šomodským Kúpom a chopili sa zbrane proti Štefanovi. Nespokojenci títo boli však premožení, ba i Kupa v boji padol, a tak kresťanstvo nad pohanstvom zvíťazilo.

18. Po tomto víťazstve hlásili sa Uhria húfne ku kresťanskej Cirkvi, a knieža, apoštolskou horlivosťou naplnený, založil 10 biskupství, v Ostrihome ale arcibiskupstvo. Keď sa pápež **Silvester II.** o tom od vyslaných k nemu poslov dozvedel, mal z toho veľkú radosť a zaznačil národ Uhorský do radu národov kresťanských; ba potvrdiac všetko, čo Štefan k usporiadaniu cirkve uhorskej konal, poslal tomuto bohabojnému kniežatu dvojistý kríž a kráľovskú korunu do daru. Tým činom pozdvihol Uhorsko medzi kresťanské krajiny, a knieža na hodnosť kráľa s apoštolským titulom.

ŠTVRTÝ ODDIEĽ.

Doba kráľov z domu árpádovského.

SV. ŠTEFAN. 1000—1038.

Svätý ŠTEFAN, sta kráľ, preto je pamätný,
že priniesol zákon múdry, navždy platný.
Založil biskupstvá, staval chrámy, školy,
i on sám ľud učil s kňazy apoštoly,
On pokoril Ďulu, utlačil trenice,
sriadil Sedmohradsko i naše stolice.
Doma i v cudzine vážnosť vždy požíval,
cudzincov do vlasti zväčša on povolal.

19. Sv. Štefan bol po trojročnom vodcovstve v Ostrihome roku 1000. korunou od pápeža jemu danou korunovaný, a stal sa tak prvým uhorským kráľom. Teraz celú svoju starosť na to obrátil, aby zmáhajúce sa kresťanstvo medzi svojimi poddanými čím najviac rozšíril a silno zakorenil, jako tiež aby silu a česť národa múdrymi nariadeniami dvíhal a upevnil. Z tej príčiny povolal do krajiny mnohých missionárov, ba aj sám čo opravdivý apoštol na všetky strany vyučoval. Staval kostoly, zakladal kláštory a školy, rozdelil krajinu na stolice, sporiadal právosúdie, slovom vykonal všetko, čo k blahu krajiny a poddaných svojich za dobré uznal.

Sv. Štefan.
1000—1038.

20. Jeho pokojnému účinkovaniu nové prekážky pripravil sedmohradský vodca Ďula, ktorý pre zničenie starej viery proti kráľovi povstal. Ale Sv. Štefan povstalcov v Sedmohradsku premohol, Ďulu samého chytil a do väzenia vhodil, Sedmohradsko však k svojej korune pripojac, správu jeho na odvislých od uhorských kráľov vojvodov sveril.

21. Keď bohobojný kráľ takto znovu pokoj v krajine uviedol, venoval starost svoju zvlášte výchove svojho krásne nádeje budiaceho syna Imricha, aby mal v panovaní seba hodného nástupca. Nádej túto, ktorú kráľ a celá krajina v mladého kráľoviča skladali, zmaril skorý koniec sv. života mladého vojvody, a pripravil starého kráľa o jediného potomka, nad čím sv. Štefan do veľkého smútku upadol.

22. Trpkosť jeho zväčšila ešte zlosť nespokojencov, ktorí číhajúce na život svätého kráľa, zákernícky ho chceli zabiť. Najatý vrah prišiel raz v noci až po kráľovu posteľ, tu ale hryzením svedomia nastrašený, vypustil z ruky zbroj. Kráľ zobudil sa na povstalý hrmot, ale predsa zákerníkovi tomu odpustil, keď ho klačiac o odpustenie prosil.

23. Starosti a trpkosti tieto podkopaly zdravie a sily jeho, a tak vyznačiac synovca svojho Petra za svojho nástupcu, zomrel sv. smrťou pravého krestana roku 1038. Neskôr bol i so svojím synom Imrichom do počtu svätých vriadený; jeho pravá ruka božskou prozreteľnosťou zostala až podnes neporušená, a národ ju ctí jako najsvätejšiu svoju relikviu.

PETER A ABA SAMUEL. 1038 – 1046.

PETER zlomyseľný — SAMUEL ukrutný;
Oba dľa zásluhy vzali koniec smutný.

Peter a Aba
Samuel.
1038—1046.

24. Sotva dosadol Peter na trón, shodil so seba doterajšiu zbožnosť a stal sa zloštným a pyšným panovníkom. Vdovu Sv. Štefana, Gizelu, vhodil s mnohými inými do krutého väzenia; opovrhujúc veľmožmi uhorskými obcoval s cudzincami, ktorých i na vyššie úrady krajinské

vymenúval. Preto bol po troch rokoch kráľovstva zbavený, a na miesto jeho **Aba Samuel**, švagor Sv. Štefana, za kráľa vyvolený. Tento dal mnohých zo strany Petrovej života zbaviť a stratil preto väčšiu časť svojich prívržencov; v bitkách proti nemeckému cisárovi **Henrikovi** padol do rúk nepriateľských a bol od týchto usmrtený.

25. Peter znovu na trón dosadený, ukázal sa ešte zlostnejším, nežli predtým, ba zamýšľal i krajinu v moc nemeckého cisára vydať. O svoju neodvislosť bojzliví Uhri medzi tým povolali na trón **Andreja**, jedného z vnukov Sv. Štefana; Petra ale hodnosti, ba i zraku zbaviac, vhodili do žalára, kde potom i zomrel.

ANDREJ I. 1046—1061.

ANDREJ bol kráľ dobrý, lež na duchu slabý,

a preto vo vlasti vždy zúrily zvady.

BĚLA bol udatný, i pre múdrosť ctený,
škoda, že bol skorou smrťou zachvátený.

26. **Andrej** zdržoval sa medzitým i so svojími bratmi v Rusku, kde ho i pozvanie na uhorský trón najšlo. Vybral sa hneď na cestu: lež sotva prekročil hranice, tu na blízku čakal ho celý tábor nespokojencov. Jích vodca **Vatha** dal mu na vedomie, že ho len vtedy uznajú za kráľa, keď nebude brániť prinavrátenie starej pohanskej viery. Andrejovu váhavosť za privolenie držiac, začali povstalci po celej krajine kostoly rúcať, kňazov prenasledovať a vraždiť. Vtedy bol usmrtený i sv. **Gerhard**, čanádsky biskup, shodený súc od besného tohoto ľudu z vrchu, ktorý sa po ňom **Gerhardovým** menuje, do prepasti, kde svoju smrť našiel.

27. Jahnáhle bol **Andrej** korunovaný, obanoval hneď svoju povolnosť a zakázal pod pokutou smrti prenasledovanie kresťanstva a rozširovanie pohanstva. Keď sa ale obnovila vojna s Petrovým obrancom cisárom **Henrikom**, zavolať **Andrej** svojho brata **Bělu**, znamenitého to vojvodu, domov, aby viedol uhorské vojsko, a sľúbil mu nielen

Andrej I.
1046—1061

jednu tretinu krajiny, ba vymenoval ho i za svojho nástupcu v panovaní.

28. Kým Béla s nepriateľom šťastne bojoval, narodil sa Andrejovi syn Šalamon. Teraz už obanoval Andrej bratovi učinенý sľub a dal svojho maloletého syna korunovať. Na to nastaly veľké rôznice medzi bratmi, a Béla musel ku svojmu švagrovi do Poľska utiecť, odkiaľ sa neskôr s veľkým vojskom vrátil. Vojská oboch bratov sišly sa pri Tise, kde Andrej v bitke padol, na čo víťazné vojsko hneď Bélu za kráľa vyhlásilo.

BÉLA. I. 1061—1063.

Béla I.
1061—1063.

29. Béla I. bol múdry, udatný a vážny panovník, a obrátil celú svoju činnosť k povzneseniu blahobytu krajiny svojej. Ľud povzbudzoval k roľníctvu a remeslám, sriadil trhy a jarmoky, znížil dane a trestal chudobný národ utláčajúcich klamárov a úžerníkov s najväčšou prísnosťou. Vojsko buričov, za staré pohanské náboženstvo bojujúcich, zničil tým, že jich, keď znovu proti nemu povstali, úplne na hlavu porazil a upevnil kresťanskú vieru konečne v krajine. Panoval sotva dva roky, keď v Dömöši pod rúhami zrúteného palácu predčasnú smrť našiel.

ŠALAMON. 1063 – 1074.

Búrľivý, nevdačný, slabý bol ŠALAMON,
preňho trpela vlasť, slabo stál jeho trón.
GEJZA bol milostný, múdry a smierlivý,
Avšak skorou smrťou vzal koniec trúchlivý.

Šalamon.
1063—1074.

30. Béla zanechal po sebe troch hodných synov: Gejzu, Ladislava a Lamberta. Títo zavolali po neočakávanej otcovej smrti Šalamona na trón. Tento nespokojný a nestáleho ducha bratranec sa jim za jejich pokojamilovnú lásku nevdačnosťou odmenil, a len následkom zakročenia vysokého kňazstva prekazilo sa obnovenie braterskej vojny.

31. Vítazne bojoval potom, napomáhaný smierenými bratrancami, proti zbojným Kumánom, jejichžto vojsko jeho bratranci pri Cserhalome úplne zničili. V druhej vojne vydobil vojvoda Gejza víťazne v rukách Grékov sa nachodiaci Belgrad (Belehrad srbský), a prepustil v ňom sa nachodiacie grécke vojsko. Za tento šlachetný skutok poslal **Michael Dukas** Gejzovi zlatú korunu, ktorá neskôr s korunou sv. Štefana sliata, teraz jej spodniu čiastku tvorí. Konečne vystúpil Šalamon opäť válečne proti Gejzovi a Ladislavovi, ktorí však jeho vojsko úplne porazili, tak že premožený Šalamon do Nemecka utiecť musel.

GEJZA I. 1074 – 1077.

32. Útlocitý Gejza prijal iba na nahováranie veľmožov hodnosť kráľovskú. Nepokojný Šalamon chcel si ztratený trón znovu vydobíť, a bohabojný kráľ chcel dobrovoľne korunu jemu navrátiť, len aby bratské roztržitosti koniec vzaly; preto pustil sa so Šalamonom do vyjednávania, lež medzi tým učinila rýchla smrť koniec životu šlachetného Gejzu.

Gejza.
1074—1077

SV. LADISLAV I. 1077—1095.

Kráľ LADISLAV bol muž zrostu vysokého, o hlavu bol vyšší od vojska svojeho. Súč vojvoda slavný Kumánov porazil, spolu i Horvátsko k Uhorsku pripojil. Pre križiacke voje za vodcu zvolený, bol od Boha smrťou v nebe uvedený.



33. Po smrti Gejzovej zavolať národ jeho brata **La-** Sv. Ladislav
dislava na trón. Nespokojný Šalamon i Ladislavovi mnoho 1097—1098
nepríležitostí narobil, ba i na jeho život úhľal. Za to ho Ladislav dal zavret do väže na vyšehradskom zámku, ktorá sa ešte i teraz väzou Šalamonovou volá. Keď sa z väzenia vyslobodil, o krátky čas z verejnosti zmiznul, a skončil v Dalmácii jako kajúci pustovník svoj nepokojný život.

34. Ladislav viedol potom svoje víťazné vojska do Horvátska, zaujal ho až po rieku Kulpu, a pripojil celú krajinu k Uhorsku. Odtiaľ pohnul sa opäť proti Kumánom, ktorí znovu vpadli do krajiny, zbil jich pri rieke Temeši, a osadilac takto podmanený národ na rovine medzi Tisou a Zadvou, obrátil ho na kresťanskú vieru. Jejich potomci sú terajší Jási.

35. Sv. Ladislav bol jeden z najznamenitejších našich kráľov, nielen vo vojnách, ale i vo vnútornej správe krajinskej. Hlavný jeho účel bol, v krajine poriadok a pokoj udržať a kresťanskú vieru a mravnosť upevniť; slovom blahobyť celého národa pozdvihnúť. Vydal múdre a prísne zákony, a mal i o to starosť, aby sa zachovávaly. Jeho veľké čnosti, jeho nábožnosť a hrdinská udatnosť mu taký chýr a toľkú slávu získali, že mu nemecké kniežata i cisársku korunu ponúkli, ktorú on však zo skromnosti neprijal. Neskôršie, keď európski panovníci križiacku vojnu pre vydobytie Sv. Zeme sriadili, bol Sv. Ladislav jednohlasne za vodcu vyvolený. Než ale toto skvelé postavenie zaujať mohol, dokončil svoj blahonosný a svätý život. Po jeho smrti smútil národ uhorský za tri roky. Neskôr bol Ladislav do počtu svätých vriadený.

KOLOMAN. 1095—1114.

KOLOMAN, muž múdry, vedy obľuboval,
preto ho ľud vôbec, „knižníkom“ menoval.
Dal múdre zákony, moc svoju zveličil,
lež syna bratovho, BÉLU, pokaličil;
o krátky čas po tom súde ukrutnosti
i on sa oď žiaľu pobral do večnosti.

¹ Koloman.
095—1114.

36. Koloman obľuboval si veľmi knihy a vedy, a obdržal preto meno „knižníka.“ Vo vojne i v pokoji bol jednako znamenitý a múdry panovník. Dalmatsko a uhorské Pomorie pripojil k Uhorsku. Daktoré tlupy našou vlastou tiahnucich križiakov začali nezdoby činiť a rabovať; tieto Koloman rozohnal a pobil; neskôršie prichodiace pokojné a poriadne vojská i sám podporoval.

37. V posledných rokoch panovania vzbudil jeho brat Álmoš proti nemu rozopru, prečo ho dal chytiť a v hneve svojom nielen jemu, lež i jeho nevinnému päťročnému synovi oči vylúpiť. Túto ukrutnosť však onedlho oželel a v smútku nad týmto skutkom i zomrel r. 1114. Jak rozumného smýšľania bol tento kráľ, vidno i z toho, že vydal zákon, ktorým dokazuje, že strýg nieto, a zakazuje prenasledovať kohokoľvek pre strýgôňstvo (čarodejníctvo.)

ŠTEFAN II. 1114—1131.

ŠTEFAN bol bojovný; pre život neriadny v najkrásnejšom veku upadnul v hrob chladný.

38. Štefan II., syn Kolomanov, bol síce bojovný, ale i výstupný. Sláva a moc kráľovská utratila pod ním, ba i domáci pokoj viacrazy porušený bol. On osadil v krajine väčšiu časť terajších Kumánov. Pre neporiadny život onedzdravel, a ponevác nemal syna, jako i preto, aby otcovu chybu aspoň čiastočne napravil, ustanovil za svojho nástupcu strýcového syna, Bélu slepého. Na to za dost krátky čas v najkrajšom mužskom veku zomrel.

Štefan. II.
1114—1131.

BÉLA II. SLEPÝ. 1131—1141.

Slepotu BÉLOVU pomstila ILONA; silne tvrdil BORIČ, že jeho koruna. GÉZA bol kráľ tichý, však v boji udatný, on pozval do vlasti SASOV, ľud to statný.

39. Miesto bohobojného Bélu panovala jeho zmužilá manželka Helena. Do Aradu svolala snem, kam i sama so svojími štyrmi deťmi prišla, a tak ohnivú reč držala ku shromaždeným veľmožom proti tým, ktorí boli príčinou oslepenia jej muža, že z nich hneď na mieste 68 veľmožov rozsekaných bolo. Po smrti manželky svojej zomrel i Béla o krátky čas od veľkého žiaľu.

Béla II. slepý
1131—1141.

Pod ním pripojená bola Bosnia k uhorskej korune.

GEJZA II. 1141—1161.

Gejza II.
1141—1161.

40. Za Béloom nasledoval jeho 10 ročný syn **Gejza**. Tento viedol vojnu s **Boričom**, násilníkom koruny uhorskej, jako i s Grékmi. Za jeho času boli osadení pracovití a usilovní Sasi v Sedmohradsku a vo Spiši, a roľníctvo, obchod a baníctvo začaly sa utešene zmáhať.

ŠTEFAN III. LADISLAV II. a ŠTEFAN IV.

1161—1173.

Tretí, štvrtý **ŠTEFAN** i **LADISLAV** druhý medzi sebou stály svár, nepokoj mali; príčinou bol tomu **MANUEL** zchytralý. — oni všetci traja smutný koniec vzali.

Štefan III.
Ladislav II.
Štefan IV.
1161—1173.

41. **Štefan III.** syn Gejzov dostal sa ešte jako mladý chlapec na tron; pre úklady ale, ktoré mu **Manuel**, cisar grécky strojil, musel korunu Ladislavovi, synovi Bélu slepého, prepustiť. Keď Ladislav po pol roku zomrel, zostal jeho mladší brat **Štefan IV.** kráľom; tento vedel sa však iba pár mesiacov na tróne udržať a Uhria znovu povolali **Štefana III.** na jeho miesto, ktorý potom ešte asi desať rokov panoval.

BÉLA III. 1173—1196.

BÉLA nie tu, ale v Grécku vychovaný nebol hneď pre cudzé mravy milovaný. Avšak dajúc dôkaz umu, statočnosti, získal sebe národ, vrátil pokoj vlasti.

¹ Béla III.
1173—1196.

42. Za dobrosrdečným **Štefanom** nasledoval v panovaní jeho brat **Béla**. Tento bol v Grécku na **Manuelovom** dvore vychovaný, preto bočili Uhria zo začiatku od neho. Lež skrze svoje výborné a múdre panovanie vydobil si čochvíľa všeobecnú obľúbenosť. Dalmáciu, a Bosniu, ktoré sa pod **Štefanom** odtrhly, nazpät vydobil, a Galiciu a

Lodomeriu tiež k uhorskej korune pripojil, ba i vo vnútornej správe krajiny mnohé dobré zákony a pekne obyčaje udomácnil. Poď ním povstala i tá obyčaj, že kto sa chcel pravotiť, musel svoju žalobu písomne predložiť.

IMRICH. 1196—1204.

IMRICH bol kráľ dobrý, ducha vznešeného,
napadnul ho trikrát Andrej brater jeho.
Avšak on Andreja bez krvepreliata,
prutom ozbrojený viedol do zajatia.

43. Panovanie Imrichovo, staršieho to syna Bélového, veľmi obťažoval mladší jeho brat Andrej, ktorý chcel byť sám na trón povýšený. Tomuto zanechal otec mnoho peňazí, aby za ne vojsko nasbieral a do Sv. Zeme tiahol. On však peniaze na to obrátil, aby si stránku získal proti bratovi, proti ktorému i viackrát vojnu viedol.

Imrich.
1196—1204.

44. Keď raz zase proti sebe stály bratské tábory, šiel Imrich, aby vyhnul krvepreliatiu, sám neozbrojený do tábora bratovho. Z pomedzi prekvapených bojovníkov nepovážil sa nikto pozdvihnúť ruku na pomazaného kráľa. Tak prišiel až do Andrejovho stánku, pokarhal brata a za ruku ho chytiac, do svojho tábora ho previedol; potom zatvoril ho do zámku Dene. Neskôr zaujal Srbsko a čiastku Bulharska. Na smrteľnej posteli smieril sa s Andrejom a vymenoval ho za správcu krajiny, kým jeho syn plnoletým nebude, ba sveril mu i tútorstvo nad týmto.

LADISLAV MALOLETÝ (III.) ČILIDIEŤA. 1204—1205.

LADISLAVA Imrich sveril Andrejovi:
avšak Andrej nebol dôverný kráľovi;
matka s ním do Viedne preto zutekala,
v ktorom meste naňho včasná smrť čakala.

45. Ladislav bol ešte za života otcovho korunovaný, ale nevdačný Andrej privlastnil si sám kráľovský trón i

Ladislav
maloletý.
1204—1205.

titul, kým mu tieto po smrti Ladislavovej, ktorá už o pár mesiacov nasledovala, podľa dávnej jeho žiadosti plnoprávne nepripadly.

ANDREJ II. 1205—1235.

ANDREJ, to bol zlý kráľ! Za premnohú škodu dal urazenému „zlatý list“ národu. Zlá tiež vytrpela Gertrud; v Svätej Zemi bojujúc, pre vlasti blaho bol kráľ nemý. Sám kráľovič Béla napadnul ho s vojom, bo keď kráľ je zlý, je beda i s pokojom.

Andrej II.
1205—1235.

46. Andrej bol ľahkomyselný a nemravný panovník. Pre jeho slabosť riastol ustavične nepokoj a nesváry. Vládárstvo zväčša jeho manželka Gertruda viedla. Najvyššie úrady rozdávala svojej rodine a cudzincom, zaslúžilých vlastencov ale vždy odstraňovala. Následkom tohoto stala sa tak nenávidenou pred Uhrami, že sa títo proti nej sprisahali, a keď kráľ nebol doma, napadli ju pod vedením palatína, bána Bank-a, a zavraždili ju v jej vlastnej palote. Slabý kráľ neopovážil so ani len povstalcov potrestať.

47. Na nahováranie pápežovo viedol potom Andrej veľké vojsko do Sv. Zeme, ale bez výsledku. Na pamiatku tejto vojny obdržal titul „kráľa jeruzalemského.“ Keď sa navrátil, našiel krajinu v najväčšom neporiadku. Aby nespokojencov utíšil, vydal listinu pre zabezpečenie práv krajinských a zemänských, ktorá od veľkej zlatej pečate na nej visiacej „zlatou bullou“ bola pomenovaná. Zato ale zvada a nespokojnosť i ďalej riastly, tak že i vlastní jeho syn Béla proti nemu povstal. Týmto mnoho rokov trvajúcim nepokojom iba jeho smrť učinila koniec. Jeho dcéra bola Sv. Alžbeta, vzor jemnodušnej poníženosti, a štedrá podporovateľka chudobných, sirôt a nemocných.

BÉLA IV. 1235—1270.

BÉLA bol kráľ dobrý; avšak nešťastlivý,
 v jeho čase prišli Tatari k nám diví,
 a kde došli, všade zle hospodárili:
 kvetúcu vlasť v rummy, v cintor obrátili.
 Premožený Béla skryl sa v Dalmácii,
 kým Tatari za tri roky tu zúrili.
 Po jejich odchode domov sa navrátil,
 vlasť milú pozdvihnúť všemožne sa snažil;
 bol mu na pomoci Pánboh dobrotivý
 proti Tatarom i proti Fridrichovi.
 Jak jednú bojoval on proti otcovi,
 musel tiahnuť proti vlastnému synovi.
 Keď všetky nercsti šťastne popremáhal,
 ešte za krátky čas v pokoji si vládal.

48. Béla celú silu vynaložil na prinavrátanie pokoja a vážnosti kráľovskej. Onedlho ale strašné nešťastie potkalo ubohú krajinu. Do krajiny totižto vpadli Tatari s hrozným vojskom. Neposlušní velmoži veľmi neskoro posielali svoje čaty do kráľovského tábora, tak že kráľ len s malým vojskom mohol sa Tatarom oproti postaviť.

Béla IV
1235—1270

49. Oba protivné tábory stretly sa pri Šajove, kde Tatari uhorské vojsko úplne rozprášac, najväčšiu jeho čiastku porúbali r. 1241. Sám kráľ len horkoťažko s nahým životom utiekol ku Fridrichovi, kniežatu rakúskemu. Zlostný Fridrich mu ale všetky klenoty pobral, do väzenia ho vhodil, a len za odstúpenie troch uhorských stolíc na svobodu pustil. Odtiaľto išiel Béla do Dalmatska, a očakával, až Tatari z krajiny odtiahnu. Títo ale pol druhu roka ohňom i mečom pustošili nešťastnú krajinu a premenily jej väčšiu čiastku na pustatinu.

50. Po odchode Tatarov prišiel Béla nazad a s nevídanou usilovnosťou začal pracovať na znovusriadení krajiny. Na zpusťované vidieky osadil cudzozemcov, so susedných krajín nakúpil obilia a dobytku a rozdával medzi žijúcimi ešte obyvateľmi. Zničené osady začaly sa znovu

dvíhať a zaľudňovať. Možno povedať, že on bol druhým zakladateľom Uhorska.

Nezadlho vojskom napadnul podlého Fridricha, ktorý v bitke zahynul, a odňaté tri stolice pripojené boli opäť ku našej krajine. Poslednie dni života ztrpčil kráľovi nezbedný syn jeho svojim odbojníctvom, následkom čoho zomrel Béla r. 1270. Bélova dcéra, sv. **Margita**, žila čo nábožná mníška v kláštore na zajačom ostrove blízko Budínpešti, ktorý ostrov teraz na jej pamiatku Margitským ostrovom sa nazýva.

ŠTEFAN V. 1270—1272.

ŠTEFAN vojny viedol, no zriedka zvíťazil: pri Štilfride Čechov LADISLAV porazil, neskôr však s Kumánmi život nespanilý viedol, až ho zradne traja z nich zabili.

Štefan V.
270—1272.

51. Krátke panovanie Štefanovo zaplnily boje, ktoré s premenlivým šťastím proti Čechom viedol. V najkrajšom mužskom veku rýchlo zomrel a koruna prešla na malého syna jeho.

LADISLAV IV. alebo KUMÁNSKY.

1272—1290.

Ladislav IV.
alebo
Kumánsky
272—1290.

52. Panovanie Ladislavové bolo zo začiatku šťastlivé. Jako spojenec Rudolfa habsburgského vydobil skvelé víťazstvo nad Ottokarom českým, upevniac tým pánsvo Habsburgského domu v Austrii. Neskôr začal krajinské záležitosti zanedbávať, a ztrávil celý svoj čas s Kumánmi v ustavičnom zaháľaní. V tom čase zehudobnel ľud natoľko, že nemajúc už tažného statku, ani koní ani volov, dvojkoľosové káry sám si taťat musel, od čoho tiež káry posmešne „vozami kumánskeho Ladislava“ nazvali.

ANDREJ III. 1290—1301.

ANDREJ bol kráľ múdry, ducha vznešeného, avšak nepožíval pokoja žiadneho.

On bol ostatní kráľ z Árpádovho rodu, jedom otrávený včas klesnul do hrobu.

53. Andrej III., vnuk Andreja II. bol dobrým duchom a peknými vlohami nadaný panovník. Ku blahu vlasti vydal múdre zákony, len že jich nemohol do života uviesť, pretože sa mu mnoho sokov naskytlo, ktorí si tiež právo na uhorský trón osvojovali, a s ktorými ustavične válčiť musel. Konečne po 11 ročnom panovaní náhle zomrel, ako sa hovorí, jedom otrávený, roku 1301.

Andrej III.
1290—1301.

Andrej zomrel bez mužských potomkov, a tak vymrel v ňom posledný mužský panovník z rodu Árpádovského, pretože členovia čo vodcovia i kráľi v blahu a nešťastí štyri sto rokov panovali v uhorskej našej vlasti.

Zo svetového dejepisu.

Križácke vojny.

54. Palestínu, kde narodil sa, žil a ohavnú smrť na dreve kríža vytrpeť musel Spasiteľ sveta, nazývali kresťania od dávna Svätou Zemou a putovali ta vo veľkých zástupoch sta pobožní pútnici. V 11. storočí podmanili si Sv. Zem neveriaci Turci a prenasledovali kresťanských putníkov s veľkou ukrutnosťou. Preto vybrali sa zpomedi kresťanských národov evropejských mnohé ozbrojené čaty, pripnúc si červený kríž na svoje rúcha, a spiechali k osvobodeni Sv. Zeme z rúk neveriacich Turkov. Hlavní jejich vodca bol **Gottfrid z Bouillonu** (Buljónu), ktorý i Jeruzalem zbraňou vydobil. Lež dlho predsa nemohli sa tam kresťania udržať, lebo neskôr dostala sa znovu celá Palestína Turkom pod moc. Z príležitosti križáckych vojen obznámily sa rôzne národy na vzájom, naučily sa mnoho jedny od druhých, ba i kupectvo a zemepisné vedomosti mohútne sa zdvihly.

PIATY ODDIEĽ.

Doba kráľov z rozličných domov.

VÁCSLAV. 1301—1304.

VÁCSLAVA českého otec sem priviedol,
lež po krátkom čase domov ho odviedol.
Včuľ bavorský OTTO, za kráľa zvolený,
od Apora úlisného zhanobený,
svobodne sa zreknul trónu uhorského;
KAROL zvolený bol za nástupcu jeho.

Vácslav.
1301—1304.

55. Ponevác v Andrejovi mužskí potomci rodu árpádovského vymreli, rozdelil sa národ pri volbe nového kráľa na dve stránky. Jedna zavolala Karola Roberta, Italiána, druhá ale Vácslava, českého kráľa. Vácslav sám bol už starý, preto ponúkol Uhrom svojho 12 ročného syna Vácslava, ktorého Uhria aj prijali. Keď ale starší Vácslav neskôr videl, že následkom ustavičných roztržiek jeho syn ani životom istý neni, prišiel za ním a odviedol si ho nazad do Prahy, na čo Vácslavova stránka Ottovi, bavorskému kráľovi, ponúkla trón.

OTTO. 1305—1308.

Otto.
1305—1308.

56. Otto prijal uhorskú korunu; aby ale svoju stránku sosalnil, žiadal za manželku dcéru Aporovú, ktorý bol

vtedy vojvodom sedmohradským. Apor mu však nielen sv. korunu odobral, ale i jeho samého uväznil, odkiaľ keď sa vysvobodil, utiekol z krajiny a navrátil sa do svojej vlasti.

KAROL ROBERT. 1308—1342.

KAROL, horko-fažko zmocnivše sa trónu, začal sporadovať zpusnutú krajinu.
S nádvočníkom svojím, Zách Feliciánom, mal hrozné galiby, taktiež s Bazarádom.

57. Keď Karol Robert po veľkých bojoch trón obdržal, všetku svoju silu vynaložil ku uvedeniu poriadku v krajine, následkom násilníctví a rozbrojov medzi veľmožmi úplne rozorvanej. Skvelost kráľovskej hodnosti, dobrobyt a osvetu ľudu priviedol na vysoký stupeň. Na Vyšehrade vystavať krásny hrad, kde s veľkou nádherou prebýval; sem prichádzavali často i cudzí panovníci, aby si jeho radu a prostredníctvom vyžiadali. Viedol i vojnu proti Bazarádovi, rumunskému vojvodovi, ale s takým nezdarom, že v jednej ztratej bitke temer celé uhorské vojsko zahynulo, a kráľ sám zachránil sa z nebezpečenstva smrti iba obetivosťou istého, Szécsi Dezső nazvaného mladého zemäna, ktorý s kráľom oblek vyčarujúc, namiesto neho od Rumunov zavraždený bol. Pamiatku jeho zdarného, dlhého panovania poškvŕňuje zčiasťky ten ukrutný výrok, ktorým nevinnú rodinu Feliciana Zácha zavraždiť rozkázal.

Karol Robert
1308—1342

LUDEVÍT VEĽKÝ. 1342—1382.

LUDVIK spravodlivý, chrabrý, múdry bol kráľ, za smrť brata svojho v Nápoli pomstu vzal.
Vysoko bol ctený pre múdrosť zriedkavú, troje more jeho vlašilo državu.

58. Ludevít. kráčajúc po stopách otcových, skrze múdre panovanie a víťazné boje pozdvihol krajinu na vrchol slávy a moci. Vo válke jako aj v pokoji bol rov-

Ludevít veľk
1342—1382

nako výborný kráľ, a tak si právom meno „veľký“ zaslúžil. Sotva že na trón nastúpil, ponáhlal sa s veľkým vojskom do Talianska, aby pomstil smrť svojho mladšieho brata Andreja, ktorého totižto jeho zlostná manželka Johanna, kráľovna neapolitanská dala zavraždiť, aby sama panovať mohla. Ludevít krajinu zaujmúc, vražedelníkov brata svojho smrťou potrestal; ale zlostná Johanna utiekla, a len po mnohých rokoch zastihol ju zaslúžený trest, keď do žalára vhozená a tam uskrtená bola.

59. Aj domáce války Ludevítove všade víťazstvo korunovalo; na severe, jako aj na juhu mnoho krajín podmanil uhorskej korune. On bol spolu i korunovaným kráľom poľským, a tak hraničily s jeho državou tri morá, totižto adriatické, východné a čierne more. Pod jeho spravodlivým, bohabojným a múdрым panovaním sa veľmi zveľadily u nás: remeselníctvo, kupectvo, vedy a umenie. V Pátikostoloch (Pécs) založil hlavniu školu a za jeho doby obsadili stráne tokajských vrchov znamenitými, z Talianska donesenými viničami. Po 40 ročnom slávnom panovaní zomrel roku 1382-ho v Trnave. Nad jeho smrťou celá krajina veľmi smútila. Mužského potomka nezanechajúc, ustanovil staršiu dcéru Mariu za svoju nástupnicu.

MARIA. 1382—1386.

Kráľovna MARIA pokoja nemala; povolali na trón MALÉHO KAROLA, lež tohoto Forgács úlisne zavraždil, — neskôr i on zradne padnul, jak zaslúžil.

Maria.
382—1386.

60. Maria bola ešte maloletá a preto v jej méne matka Alžbeta viedla žezlo vlády. Ponevác ale vo všetkom len zlú rađu zpupného palatína Garayho počúvala, jedna časť národa sa od nej odvrátila, a malého Karola neapolitanského kráľa, povolala na trón. Tento však panoval iba 39 dní, lebo od Alžbety navedený velmož Forgách ho zákernicky zavraždil. Na to povstalo v Horvátsku

nové zbúrenie. Obe kráľovny šly osobne ta, aby povstanie utíšily; avšak na ceste byly od povstalcov prepadnuté. Forgácha a Garu, jejich sprievodcov, rozsekali a kráľovné do väzenia hodili, kde Alžbeta pred očima svojej dcéry zavraždená bola.

ŽIGMOND. 1387—1437.

ŽIGMOND pre ukrutnosť ztratil lásku ľudu, neskôr utratil tiež osobnú svobodu. I s Turkom mal vojnu, i jak cisár slabý, pripravil národom svým osúd neblahý.

61. Žigmond, muž kráľovnej Marie, poponáhľal sa do krajiny s vojskom a oslobodil Mariu. Po smrti manželky svojej sám prevzal vládu, ale pre svoje ukrutnosti zbúril veľmožov proti sebe, ktorí ho v zámku Šiklóši uväznili. Keď slobodu nazpät obdržal, ukojil všetkých protivníkov, a začal viesť vojnu proti Turkom, v ktorej ale veľkú porážku utrpel. Neskôr vyvolili ho i za nemeckého cisára. Cez celých 50 rokov svojho panovania proti všakovým búram bojovať musel.

Žigmond.
1387—1437

ALBERT. 1437—1439.

ALBERT bol kráľ dobrý, ale pre vek mladý nevládal napraviť vo vlasti zlé vady. Chcel byť ocom pravým národu a vlasti, avšak ho Boh náhle pozval do večnosti.

62. Albert, zat Žigmondov, viedol za svojho krátkého panovania vojnu s Turkom ďalej, ba postavil sa sám na čelo vojska; no onedlho vypukla v tábore jakási nákazlivá nemoc, do ktorej i kráľ upadnul. Keď sa nezdravý z tábora do Viedne pohnul, zomrel po málo rokoch panovania náhle na ceste v dedinke Neszméle.

Albert.
1437—1439

VLADISLAV I. 1440 – 1444.

VLADISLAV kráľ s Turkom stály mier uzavrel, však zrušenie jeho draho platíť musel. Nebola by prišla porážka pri Varne, keďby nebol dbal na zvodcov slova márne.

Vladislav I.
1440—1444.

63. Po smrti Albertovej rozpadli sa veľmoži na dve stránky. Jedna si žiadala Vladislava, poľského kráľa, druhá zase Ladislava, dieťa Albertové, za kráľa uhorského. Vladislav poľský pritiahol do krajiny, a tak povstala medzi oboma stránkami dlhá domáca válka. Medzi tým ale i Turek začal ohrožovať krajinu. V tomto nebezpečnom čase povolala prozreteľnosť božská veľkého vodcu k obrane krajiny.

64. Tento slavný muž a preslulý hrdina bol Ján Hunyady, ktorý pre svoju udatnosť a čistý rás z nízkeho stavu až na najvyššie hodnosti povýšený bol. Hunyady vydobil nad vpadlými Turkami za krátky čas mnohé skvelé víťazstvá, na čo turecký sultán s Uhrami desaťročný mier uzavrel, ktorého zachovávanie obidve stránky prisahou potvrdili. Vladislav ale na radu mnohých pokoj narušil, a so svojim vojskom oproti Turkovi tiahol. Pri Varne srazily sa obe čaty r. 1444.

65. Víťazstvo sa začiatkom k našim klonilo; bojochtivý kráľ vrátil sa ale proti rade Hunyadyho pred časom do boja a spadnul z podstreleného koňa. Tu sa prirútili Turci, odtali mu hlavu, a napichnutú na kopiu vyzdvihli. Na čo strach pojal uhorské vojsko, ktoré sa na útek dalo, tak že najväčšia čiastka od víťazných Turkov srúbaná bola. Sám Hunyady mohol len ťažko z nešťastia vyviaznúť.

Ladislav V.
1445—1457.

66. Po smutnej smrti Vladislavovej mal prísť na trón Ladislav V. syn Albertov. Že ale ešte len mladým chlapcom bol, ustanovily stavy krajinské Jána Hunyadyho za správcu krajiny do plnoletia Ladislavoveho.

JAN HUNYADY SPRÁVCA KRAJINY.

1446—1453.

Keď vo vlasti pokoj, dobrobyt prebýval.
 HUNYADY všestrannú uctivosť požíval.
 V pokoji bol veľký; vo vojne víťazný,
 múdry, prozreteľný pre Turkov vždy strašný.
 Mečom vydobudnúť mohol si korunu:
 nechcel to; lebo viac miloval otčinu.

67. Ján Hunyady nosil vysokú hodnosť krajinského správcu za sedem rokov, a bojoval i v tomto čase viaceraz víťazne proti Turkom, ba zkontroloval i Čechov, krajinu pustošiacich. Jeho zlostní a závistliví nepriatelia — medzi týmito zvlášte podlý príbuzný mladého kráľa Ulrich Cillejský — pôsobili mu mnohé nepríjemnosti, ale on za vlast i tieto pikle pokojne a bez pomsty trpel. Konečne vyslobodiac vo väzbe držaného kráľa Ladislava z rúk Fridricha rakúskeho, oddal kráľovi doterajšiu svoju moc a zrieknul sa správcovstva.

Ján Hunyady
 správca kra-
 jiny.
 1446 - 1453.

LADISLAV V. 1453—1457.

LADISLAV bol chlapec mladý, podozrivý,
 čo pripísať treba zlému Cilleyovi.
 Hunyady zvíťazil nad Turkom a zomrel;
 keď padnul Cilley, Hunyada nepriateľ,
 kráľ s prísahou slúbil smrť jeho nepomstíť;
 zrušenie prísahy draho musel platiť.

68. O krátky čas na to, keď Ladislav sám vládu prevzal, zaujal Mohamed II., cisár turecký Carihrad (Konštantinopol), a viedol svoje ohromné voje proti Uhorsku, aby i toto pod svoju moc dostal. Jakonáhle Hunyady túto nešťastnú zvesť počul, sbieral rýchle vojsko, zväčša na svoje vlastné útraty. Z druhej čiastky shromáždil i Ján Kapistrán, horlivý reholník, svojou ohnivou rečou veľké vojsko z pospolitého ľudu na ochranu v nebezpečenstve postavenej krajiny. Tieto dva uhorské tábory sa spojily

Ladislav V.
 1453—1457.

pod Belgradom a zničily Turkov v krvavej bitke. Po tomto skvelom víťazstve onezdravel Hunyady smrteľne a zomrel k žiaľu celej krajiny v náručí priateľa svojho Kapistrána, 56 rokov starý, roku 1456.

69. Mladý kráľ šiel po tomto víťazstve s Cillejským do Belgradu, kde bol vtedy Ladislav Hunyady, starší syn zomrelého hrdiny, veliteľom. Keď tento Cillejskému výčitky robil pre jeho neprávosti, vytasil Cillejský naňho meč; tu ale prispeli priatelia Ladislavovi na pomoc a rozsekali Cillejského. Na prosbu vdovy Hunyadyho slúbil kráľ pod prísahou, že smrť Cillejského nepomstí. Prísahu túto kráľ ale nezadržal, lebo chytiac oboch synov Hunyadových, Ladislava do žalára vhodil a potom v Budíne zofať dal, Mateja ale, mladšieho syna odviezol so sebou do Prahy, kde po roku krivoprísahný mladý kráľ v sedemnástom roku veku svojho náhle zomrel, roku 1457.

MATEJ I. 1458—1490.

Vzdelaný a mocný veľký bol MATEJ kráľ,
ktorý zlostných koril, dobrých podporoval.
Bol otcom národa vo vojne v pokoji:
jeho slavná pamäť u nás večne stojí,
Spravodlivosť jeho ľuď v takej úcte mal,
že po jeho smrti dlho hovorieval:
„Niet pravdy na svete; bo zomrel Matej kráľ!“

Matej I.
1458—1490.

70. Jakkáňhle rozšírila sa zvest o smrti kráľovej, sišli sa veľmoži k voľbe kráľa do Budína. Michal Szilágyi, brat vdovy Hunyadyho, tiež ta prišiel i so 40 tisíc mužov silným vojskom a vykonal, že bol 15 ročný Matej, syn nebohého Hunyadyho, za kráľa zvolený. Do jeho plnoletosti bol ale Szilágyi za správcu krajiny ustanovený. Udatný mladý kráľ však hneď prevzal sám veslo do ruky, a skrze múdre panovanie dokázal, že sa v ňom stavy nezmýlili.

71. Starí nepriatelia domu Hunyadovského utvorili novú stránku a vyvolili za protikráľa cisára Fridricha. Matej

si ale svojou dobrotou vodcov tej stránky získal. Korunu vydobil si od Fridricha nazpät a dal sa ňou po premožení českých a tureckých vojsk korunovať. Za svojho dlhého a slavného panovania aj napotom ešte viackrát porazil Turkov. Neskôr musel zase s cisárom Fridrichom vojnu viesť, v ktorej i mesto Viedeň zaujal. Tu ho zachvátila smrť, koniec uctinac jeho skvelému panovaniu, roku 1490.

Matej bol nábožný, múdry, udatný, vedy milujúci a spravodlivý panovník. Miloval učencov, jeho velikánska knižnica bola vychýrená po celej Europe; r. 1473. ale založil on sám prvú knihtlačiareň v Budíne. On sriadil i prvé stále vojsko v Uhrách, jehož pechota „čiernou čatou“ nazvaná bola, jazdci ale „husár“-mi sa menovali. Preoblečený precestoval dokoľkorazy celú krajinu, aby sa o stave ľudu osobitne presvedčil. O jeho spravodlnosti ešte i teraz žije porekadlo u ľudu: „Zomrel kráľ Matej, neni viac spravodlnosti.“

VLADISLAV II. 1490—1516.

Kráľ VLADISLAV, chudák, bol slabý, zbabelý,
preto ťudné časy krajine nastaly.
Vláda Turka riastla, i sedlač povstala,
však Jánom Zápolyom potlačená bola.

73. Po smrti múdreho a udatného Mateja dostal sa na trón Vladislav, kráľ český. Tento bol vo všetkom protivou svojho veľkého predchodca, lenivý a nečinný panovník. Na všetko zvykol len povedať „dobře,“ za čo ho i pomenovali „Dobře Vladislavom.“ Pod jeho slabým panovaním odtrhly sa podmanené krajiny od Uhorska, a Turci sa v krajine veľmi rozmohli. On sám natoľko zchudobnel, že bárs bol kráľom, hockedy nemal nič na obed. Nadutí a neskrotení veľmoži ale hrozne utláčali chudobný a bezbranný ľud, tak že tento konečne pod vedením Juraja Dózsú oproti pánom povstal, z čoho sa krvavá vñútorná válka vyvinula, až konečne Ján Zápolya nad ubohým povstálym ľudom zvíťazil a jejich vodcu medzi hroznými mukami odpravit dal.

Vladislav II.
1490—1516

LUDEVÍT II. 1516—1526.

Keď na uhorský trón LUDEVÍT dosadnul, svár najvyšší stupeň v krajine dosiahol. Turek pri Moháči strašne nás pokoril . . . Úfajme, že nás tým navždy neodzbrojil; bo kto si pomahá, jako vie a môže, Boh ho neopustí, lež mu vždy pomôže.

Ludevít II.
516—1526.

74. Ludevít, syn Vladislavov, nebol ešte desatročný keď zostal kráľom. Roztrhaná a pobúrená krajina pod ním ešte viac upadla. Vážnosť oproti zákonom, poriadok a poslušnosť zmizly úplne, silnejší mohli bez trestu utláčať slabších, majetok a dôchodky krajinské neverní správcovia pokradli a pomárnili tak, že krajinská pokladnica zostala prázdna. V tomto stave nesvornosti prišla tá hrozná zvesť, že sa Sulejman, cisár turecký, s veľkým vojskom do Uhorska blíži.

75. Na tento chýr hroziaceho nebezpečenstva dal kráľ dľa starodávnej obyčaje krvavý meč nosiť po krajine na znak, aby sa každý vlastenec ozbrojil a do tábora pospiechal. Vojská sa ale veľmi pomaly shromažďovali, preto pustil sa kráľ s čatou sotva 25 tisíc hláv počítujúcou proti desiatkrát väčšiemu tureckému vojsku. Pri **Mohácsi** potkaly sa tieto dva voje dňa 29. augusta roku 1526. Keď bola bitka najprudkejšia, začali Turci z 300 diel (kanónov) naráz do našich tak silno strieľať, že asi za dve hodiny bolo uhorské vojsko úplne zničené. Na bojišti zostalo 22,000 Uhrov mrtvých, medzi nimi sedem arcibiskupov a biskupov a viac než päť sto svetských veľmožov.

76. Po ztrate bitke chcel kráľ s daktorými vernými utiecť do Pátikostolov, (Pécs) ale keď na ceste preskakoval potôček Csele, padol i s koňom doňho, a v bahne jeho našiel smrť.

Vítazný Sulejman teraz ohňom a mečom pustošiac, zaplavil ubohú bezbrannú krajinu; odviedol vyše sto tisíc do otroctva a navrátil sa s veľkou korisťou do Konštantinopolu, nechajúc našu ubohú vlast v najväčšej núdzi, biede a smútku.

Zo svetového dejepisu.

Mohamed.

77. Turci, s ktorými národ uhorský už v dobe kráľov z miešaných domov toľkokrát potýkať sa musel, boli náboženstva mohamedánskeho. Zakladateľom tohoto kresťanstvom neprajného náboženstva bol **Mohamed**, v 7. storočí po Kr. P. žijúci Arab. Tento učil, že Mohamedáni iba vtedy spasenia dôjdu, jestli proti vyznavačom iných náboženstiev ohňom a mečom povstanú. A cieľ svoj skutočne dosiahol, lebo Mohamedáni podmanili si Aziu, Afriku a jednu časť Európy, a Uhorsko mnohokrát od nich temer na vnivoč privedené bolo.

Krištof Kolumbus.

78. V 15. storočí nepoznali ľudia okrem Európy, Ázie a Afriky žiadnej čiastky zeme. Ku koncu tohoto storočia odkryl **Ameriku Krištof Kolumbus** po dlhej a nebezpečnej plavbe na mori. Zo všetkých starých 3 čiastok sveta hrnúce sa národy udomácnily tam rýchle vzdelanost, priemysel a kupectvo, tak že dnes Amerika za najbohatšiu čiastku sveta sa považuje. Ztadiaľ dostaly sa k nám morky, a z rastlínstva zemiaky, kukurica, doháň a akáčové stromy.

Najnovšia čiastka zeme, **Austrália**, bola asi 150 rokov po smrti Kolumbusovej odokrytá.

Reformácia.

79. **Martin Luther**, nemecký mních, nechcel doktoré učenia katolíckeho náboženstva prijať a bol preto skrze pápeža z Cirkve vyobcovaný. Na toto zanechal Luther starú svoju vieru a založil na začiatku 16. storočia nové náboženstvo, ktoré sa obnoveným čili protestantským menuje. Tí, ktorí jeho nauku prijali, volajú sa lutheráni.

80. **Kalvin**, švajciarský učbár, vyhlásil tiež nové náboženstvo, ktoré je od Lutherovho málo rozdielne a

jehož prívrženci kalvíni sa nazývajú. Nové protestantské náboženstva začaly sa v jednotlivých krajinách pomaly rozširovať a medzi veriacimi starého a nového vyznania povstaly mnohé trenice, ba konečne i krvavá vojna, ktorá náboženskou válkou nazvaná bola. Teraz snášajú sa už v pokoji vyznavači rozličných náboženstiev a chovajú sa na vzájom smierlivo, trpezlivo a s priateľskou láskou proti sebe.

ŠIESTY ODDIEĽ.

Doba kráľov z domu habsburgského.

FERDINAND a ZÁPOLYA. 1526—1564.

Pri Mohácsi sláva Uhorska zapadla, pri tom biedu množil vojvoda ZÁPOLYA; FERDINANDA nechcel on uznať za kráľa jedna stránka proti druhej bojovala.

erdinand a
Zápolya.
1526—1564.

81. Po nešťastnej bitke moháčskej rozpadol sa národ zase na dve stránky; jedna si vyvolila Jána Zápolyu, sedmohradského vojvodu za kráľa, druhá Ferdinanda, arciknieža rakúske. Tak potom válčili po boku dvoch kráľov Uhria s Uhrami. Zápolya zavolať si Turkov, úhlavných nepriateľov Uhorska na pomoc.

82. Krvavá vňútorná válka medzi oboma kráľami i napotom viackrát sa obnovila, až konečne po smrti Zápolyovej, roku 1450. zostal Ferdinand sám; avšak Izabella, vdova Zápolyova, chcjúc dostať korunu pro svojho malého syna Žigmunda, privolala znovu Turkov, ktorí zaujali Budín r. 1541., a od tej doby za 145 rokov, patrili hrad budínsky i s veľkou čiastkou krajiny pod moc tureckú. Lež Turci neboli všade jednako šťastliví, lebo hrdinstvo uhorských vodcov Mikuláša Jurišiča pri

Kószegu, Štefana Losoncziho pri Temešváre, Juraja Szondiho pri Drégelyváre, a Štefana Dobó pri Jágre (Eger) zastavilo jich v ďalšom víťaznom behu.

83. Za času týchto treníc medzi dvoma kráľami začala sa vo vlasti našej i tak zvaná obnova viery; veľká čiastka národa odtrhla sa od katolicstva, a rozširovanie sa protestantských náboženství rozdrobilo vyčerpanú krajinu i podľa viery na viacej stránok.

MAXIMILIAN. 1564—1576.

Na začiatku vlády MAXIMILIÁNA zahrozila vlasti ukrutnosť Sultána; lež hrdinský ZRÍNYI mužne mu v cestu stal: Tam pri SZIGETVÁRE zlý SOLIMAN skonol.

84. Sotva nastúpil Maximilian, syn Ferdinandov, na trón, už povstala zase válka s jeho protivníkom Jánom Žigmundom. Na čo Sulejman zase s hrozným vojskom a s premnohými delami vtrhnul do krajiny, oblahnul Szigetvár, ale udatný veliteľ tejto malej pevnosti Mikuláš Zrinyi so svojou hrstkou hrdinského vojska tak udatne za držal, že ju Sulejman so svojím 200 tisícovým vojskom ešte ani po 30 dňovom silnom obliehaní zaujať nevedel. Tento nezdar na toľko rozhneval sultána, že od hnevu zomrel.

Maximilian
1564—1576

85. Keď už videl Zrinyi, že sa ďalej proti náramnej presile udržať nemôže, vyrazil s ostatkom svojej malej tlupy na Turkov, a v krvavej bitke s celým svojím mužstvom slavne padol. Turci pri obliehaní tomto 30 tisíc bojovníkov utratili, preto navrátili sa domov, na čo potom Maximilian s mierumilovným sultánom Selimom, a neskôr i s Jánom Žigmundom, ktorého za samostatného panovníka v Sedmohradsku uznal, pokoj uzavrel. Maximilian, dajúc ešte svojho syna Rudolfa za kráľa korunovať, zomrel roku 1576.

RUDOLF. 1576—1608.

RUDOLF sa najradšej hvezdárstvom zabával. preto nešťastnú vlasť vždy viac zanedbával. Zkázou hrozil Turek, — i zo Sedmohradska začala sa dlhá válka náboženská.

Rudolf.
1576—1608.

86. Pod Rudolfovým nezdamným panovaním rozmnožily se ešte viac staré neduhy. S hvezdárstvom a hodiárstvom premrhal celý svoj čas, o krajinské záležitosti sa ale nič nestaral, z čoho potom mnohé protizákonosti v države povstaly.

87. To bolo tiež príčina, že Štefan Bockay, sedmohradské knieža, so silným vojskom prišiel a veľkú čiastku Uhorska zaujal. Po dlhej vñútornej válke uzavrely konečne bojujúce stránky vo Viedni pokoj r. 1606. v ñomž odstránenie všetkých nezákonností, a svobodné vyznávanie protestantského náboženstva prisľúbené bolo, na čo sa Rudolf koruny zriekol a ju svojmu bratovi Matejovi prepustil.

MATEJ II. 1608—1619.

Za MATEJA kráľ žil PÁZMÁNY chýrečný. slavný spisovateľ a primáš výrečný. Spurným odpadlíkom Pismo vysvetloval, niejednoho nazpät do Cirkve privolal, — Pánom Sedmohradska slavný BETHLEN sa stal; v Čechách však krvavý boj pre vieru nastal.

Matej.
1608—1619.

88. Matej usiloval sa všemožne, aby krajine žiadaný pokoj prinavrátil. Za jeho panovania bola protestantská viera už veľmi rozšírená a čítala i medzi veľmožmi mnohých prívržencov. Týchto ale svetochýrny Peter Pázmány, arcibiskup ostrihomský skrz svoje ohnivé reči a významné spisy z väčšej čiasky do lona Cirkve katolickej nazpät uviedol, založiac súčasne pre rozširovanie vedomostí prvú uhorskú universitu (vysoké školy) v Trnave.

FERDINAND II. 1619—1637.

FERDINAND druhý mal premnohé starosti aby protestantov zvrátil z krivej cesty; bárs proti ním všade, i zbrojou bojoval, predsa do smrti nič s nimi nepokonal.

89. Po Matejovi bol arciknieža **Ferdinand** za kráľa Ferdinand 1619—1637 vyvolený.

Medzi tým vtiahla sa v Nemecku zuriaca náboženská vojna i do našej vlasti, a protestanti na všetky strany zbroje sa chytali. Od týchto povolaný **Gabriel Bethlen**, knieža sedmohradské, zaujal skoro celé Uhorsko s veľkým vojskom; ba i korunu ponúky mu stavy, ale on ju neprijal a podržal si len kniežatský titul. Po dlhých válkach uzavrel s Ferdinandom v Prešporku (Pozsony) pokoj, v ňomž uzavretia viedeňského mieru z r. 1606. na novo potvrdené boly. Ešte za života dal svojho syna **Ferdinanda** za kráľa korunovať a zomrel v tom istom roku, v ktorom i kardinál Pázmány 1637.

FERDINAND III. a IV. 1637—1657.

Pod FERDINANDom vojny sa skončily, ktoré tridsať rokov za vieru zúrily.
S Rákócim linecký pokoj on uzavrel;
FERDINAND, syn jeho, v mladom veku zomrel.

90. **Ferdinand III.** bol pokojamilovný a tichý panovník, a predsa musel cez celý svoj život vojny viesť. Sedmohradské knieža **Juraj Rákóczi I.** obnovil s ním válku a spojiv sa zo Švédami, zaujal veľkú časť krajiny. Až keď kráľ zabezpečil protestantom svobodu viery v pokoji Lineckom r. 1645., zkončila sa vňútorná válka. Jeho starší syn bol jako **Ferdinand IV.** ešte za otcovho života korunovaný, ale zomrel skôr než otec. Ferdinand III. a IV. 1637—1657

LEOPOLD I. 1657—1705.

LEOPOLD hneď zprvu nepanoval zdarne,
nepokoj utíšiť ustával sa márne.

Keď už mnohé krivdy milú vlast trápily,
tu sa proti kráľu mnohí sprisahali.

ZRINYI tiež FRANGEPÁN a premnohí iní
boli rukou kata krute usmrtení.

Onedlho po tom skutku ukrutnosti
zmocnili sa naši budínskej pevnosti.

Leopold I.
1657—1705.

91. Leopold, druhý syn Ferdinandov panoval skoro pol stoletia, a táto doba je ohľadom na vlast našu mnohonásobne smutne pamätlivá. Hneď na začiatku jeho panovania priviedly nepokoje sedmohradských kniežat Turkov zase do krajiny, a boje s nimi nebraly konca kraja. Neskôr vydobilo kráľovské vojsko skvelé víťazstvo nad Turkami pri Sv. Gotharde, po ktorom ale Leopold s Turkami nečestný pokoj uzavrel na 20 rokov bez privolenia Uhrov. Preto a pre všeliké iné urážky sprisahali sa nespokojní veľmoži konečne proti Leopoldovi, ale boli vyzradení. Z hlavných účastníkov boli Peter Zrínyi, František Nádašdy a František Frangepán uväznení, a neskôr i ztatí.

92. Leopold potom zničil na radu svojích, Uhrom nepriateľských nemeckých dvoranov, uhorskú samosprávu. Poslal do krajiny cudzé vojska a vymenoval cudzého správcu; vodcovia týchto vojsk tiež ukrutne trýznili ubohý ľud. Medzi nimi stojí v najhroznejšej pamäti Karaffa. Tento trýznil a vraždil sta kat v Prešove ukrutnými mukami húfne všetkých tých, ktorí do podozrenia padli; až konečne tieto neludskosti už i samému Leopoldovi sa zhnusily, a on túto hroznú súdnu stolicu rozohnal.

93. Na tieto ukrutnosti jedna čiastka krajiny verejne povstala pod Imrichom Tökölim a zaujala celé horné Uhorsko. Ale neskôr bol Tököli porazený a do vyhnan-

stva poslaný. Od tej doby víťazily Leopoldove vojská všade. R. 1683. osvobodily Viedeň z obliehania tureckého, r. 1686. ale vydobily nazpät hrad budínsky z rúk tureckých, ktoré ním 145 rokov vládly. Vtedy prestala i samostatnosť veľkovoľvodstva Sedmohradského. Z vďačnosti za spätdobytie Budína zriekli sa Uhria na sneme r. 1687. svojho práva, že si kráľov svobodne voliť smejú, a uznali dedičné právo mužských potomkov z domu Habsburgského. Turkov porazil však princ Eugen Savojský tak dokonále, že odtedy krajina, vynímajúc Banát, úplne od nich osvobodená bola.

Leopold a jeho radcovia chceli teraz svobodu a zákony osvobodeného národa zrušiť, načo znovu vňútorná válka vypukla, a vodca povstalcov František Rákóczi za krátky čas celé Potisie a hornie Uhorsko až po Prešporok do svojej moci dostal. Nato začal s nimi Leopold o pokoj vyjednávať, ale než sa to ukončiť mohlo, zomrel roku 1705.

JOSEF I. 1705—1711.

JOSEF bol kráľ krotký, pokojamilovný,
znepokojoval ho Rákóczi bojovný,
Potom, keď bol tento z cela premožený,
bol v Szatmári stály pokoj uzavrený.

94. Pod Josefom strhlo Rákócziho povstanie celú krajinu do viac rokov trvajúcej vňútornej války, a víťazné vojská vyvolili Rákócziho za panovníka Sedmohradska a Uhorska. Konečne utrpely vojská povstalcov v okolí Trenčianskom veľkú porážku, a keď i kráľ prisľúbil, že urážkam národa odpomôže, bol konečne v Szatmáre roku 1711. pokoj uzavretý. Josef bol ešte v tom istom roku zomrel. Rákóczi vstehoval s s daktorými privrženými do Turecka, kde neskôr i svoj život dokončil.

Leopold I.
1705—1711

KAROL III. 1711—1740.

Pod KAROLOM tretím nastal pokoj stály, vydan zákon: by aj kňazny požívaly práva dedičenia na trón a korunu. Karol, poslední syn Habsburgského kmenu, o blaho národov otcovsky pečoval. proti Turkom šťastne, však dlho bojoval.

Karol III.
1711—1740.

95. Mladší brat Josefov **Karol** opevnil síce vňútorný pokoj, ale započal s Turkami dlhú válku. Jeho udatný vodca, princ **Eugen Savojský** vydobil i Banát nazpät a vyhnal Turkov takto konečne z celej krajiny. Ponevác Karol nemal syna, utvoril s privolením Uhrov zákon, tak zvanú „**pragmatickú Sankciu**“, dla ktorej dedičné právo na trón i na ženskú vetvu Habsburgského domu prechádza. Na základe tomto bola po jeho smrti jeho dcéra **Maria Terezia** za panovníčku uznaná.

MARIA TEREZIA. 1740—1780.

Jak ohnivé blesky cez mračno križujú,
v takej búrke vidíš **MARIU TERESIU**.
V uhorskom národe dôveru skladala,
všetkých nepriateľov šťastne prevládala.

Maria Terezia.
1740—1780.

96. Sotva nastúpila **Maria Terezia** trón, keď už viacej susedných panovníkov proti nej povstalo, aby jej jednotlivé krajiny odobrali. V takom krušnom postavení obrátila sa na prešporský snem uhorský, a držiac v náručí malého synáčka svojho, so zaslzenýma očima vyzvala Uhrov k ochrane svojho trónu. „Život náš a krv našu!“ tak zvolali oduševneno shromaždení velmoži.

97. A v skutku zväčša vernosti a obetivosti Uhrov mala čo dakovať, že jej trón od zhynutia zachránený bol, lebo zvlášte udatnosťou uhorského vojska pokorila svojich nepriateľov, a panovala v pokoji ešte 40 rokov. Ale aj ona ukázala počas svojho dlhého panovania vďačnosť a lásku proti Uhrom, zabezpečila si mnohými blahonosnými ústavami a početnými školami večitú pamiatku v Uhorsku.

Uhorských veľmožov rada vídala u svojho dvoru, prečo sa títo i vo veľkom počte vo Viedni usadili; ale zabudnúc vlasteneckú reč a uhorské zvyky, ponemčili sa a boli takto ztratení pre svoj uhorský národ.

JOSEF II. 1780—1790.

JOSEF kráľ nedal sa ani korunovať, by mohol svobodne šafáriť, panovať. Všetko chcel ponemčiť, — ústavu znivočil, pána poddanému rovného učinil. Chcel mnoho dobrého, avšak spôsob neznal; pred smrťou všetky své rozkazy odvolal.

98. Keď po smrti svojej matky **Josef II.** na trón nastúpil, započal hned obširne sebevoľné novoty. Staré rozdelenie krajiny na stolice zrušiac, podelil krajinu na 10 okresov pod cisarskými povereníkmi; daň a vojsko na iné základy položil, väčšiu čiastku reholníkov zrušil a jích majetky na iné ciele upotrebil; ústavu uhorskú odstránil, a ponevác každý kráľ počas korunovania na ňu prisahať musel, nedal sa ani korunovať, ale kázal korunu do Viedne odniesť. Do škôl a úradov zaviedol reč nemeckú.

Josef II.
1780—1790

99. Ponevác ale nektoré násilné ustanovizne hlavne svobodu a reč Uhrov ohrožovaly, najšly i tie najblahonosnejšie z nich veľký odpor v celej krajine. Naposledy videl i sám Josef, že svoj úmysel uskutočniť nemôže, preto odvolal väčšiu čiastku týchto nariadení ešte pred smrťou a zomrel roku 1790.

LEOPOLD II. 1790—1792.

LEOPOLD navrátil reč, zákon národu; škoda, že priskoro upadnul do hrobu.

100. Leopold, mladší brat Josefov, jaknáhle zaujal trón, svolal snem, navrátil Uhrom predošlú samosprávu, a vyhoviac právnym požiadavkám národa, utíšil rozhorčené mysle jejich. Škoda, že ho vlast naša po dvoch rokoch skrz včasnú smrť utratila.

Leopold I.
1790—1792

FRANTIŠEK. 1792 – 1835.

Za kráľa FRANTIŠKA Napoleon hrozil našej milej vlasti; bo všade víťazil. Napokon podľahol i prestaly vojny, prekvital blahobyť, nastal čas pokojný.

František.
1792—1835.

101. František bol za svojho dlhého panovania z veľkej čiastky francúzskou válkou zaneprázdnený. V týchto zadlhavých válkach musela i naša vlasť veľké obety prinášať. Napoleon, mocný cisár francúzsky, vpadol so svojimi víťaznými vojami i do našej krajiny, a rozposlal ohlas na Uhrov, aby sa odtrhli od svojho zákonitého kráľa ale bez výsledku. Keď sa napotom šťastie Napoleonovo obrátilo, dožila sa i krajina uhorská dávno žiadaného pokoja.

102. V tejto dobe počaly pokojné snahy v každom ohľade hmotný i duševný pokrok krajiny všemožne napomáhať. Do školského vynaučovania, do zákonodarstva, jako aj do verejného spravovania začali uvádzať reč uhorskú. Františkov prieplov, paroplavba, uhorské museum, uhorská spoločnosť nauk, hospodárska škola, ústav pre slepých a hluchonemých a mnohé iné užitočné ústavy povstaly pod jeho panovaním, pri ktorých si zvlášte gróf Štefan Széchényi, muž nesmrteľnej pamäti, svojím pričinením veľké, večne trvajúce zásluhy vydobil. Po smrti Františkovej, roku 1835. prevzal panovanie jeho syn Ferdinand.

FERDINAND V. 1834—1848.

Kráľ FERDINAND PIATY v pokoji panoval, sta otec národa blaho rozširoval.
I on bol blažený dôverou národa,
pod ním zavítala k nám prajnejšia doba.

erdinand V.
1835—1848.

103. Pod tichým panovaním Ferdinandovým krajina v každom ohľade, jak hmotnom, tak i duševnom, pozoruhodne napredovala. Pešťbudinský reťazový most a niekoľko železníc vystavané byly v tomto čase. Založené byly mnohé blahodarné ústavy, spolky, jednoty, sporiteľne.

Konečne roku 1848. uskutočnily sa mnohé dávne žiadosti národa potvrdením kráľovským. Tak n. pr. Sedmohradsko, dotedy samostatná krajina, od časov Leopolda I. pod zvláštnym správcom stojáca, pripojené bolo k Uhorsku. Pospolitý ľud bol oslobodený od járna poddanstva, utvorené bolo zodpovedné ministerium atd.

104. Avšak bohužiaľ, tieto užitočné veci nemohly pokojne obstáť, bo nepriatelia národa z čiastky zo závidi, z čiastky z nedorozumenia chytili zbroj a zo všetkých strán napadli národ uhorský. Z tohoto povstala potom krvavá občanská válka, v ktorej Uhria na oduševňujúce povzbudzovanie Ľudevita Kossutha všade víťazili, kým ruský cár, na pomoc zavolaný, s ohromným vojskom do krajiny nevtrhnul; len s jeho pomocou podarilo sa veľmi ťažko udusiť boj uhorského národa o svoju svobodu. Na počiatku týchto vnútorných nepokojov zrieknul sa Ferdinand panovania a na jeho miesto nastúpil jeho vnuk František Josef.

FRANTIŠEK JOSEF I.

105. Po utlačení ozbrojeného povstania nasledovali smutné časy pre krajinu Uhorskú. Ústava bola odňatá a v rozdvojenej krajine za dlhý čas cudzí prišelci vydávali v cudzej reči svoje rozkazy. Uhorský národ ale s veľkým sebazaprením očakával lepšie časy, ktoré i dost skoro nastúpily. Na múdru radu a prostredkovaním Františka Deáka bola uhorská ústava nazpiatky uvedená. A keď aj zodpovedné ministerium vymenované bolo, dal sa kráľ dňa 8. júnia roku 1867., ku nemalej radosti krajiny v Pešťbudíne korunovať, a odtedy môžu pod múdрым panovaním jeho, obyvatelia državy pokojne pracovať na zveladení hmotného dobrobytu a duševného pokroku. Pod jeho otcovským panovaním slávil národ uhorský roku 1896. tisícročnú pamiatku založenia uhorskej državy.

František
Josef I.
1848.



Ludevít veľký.



Ján Hunyady.



Matej I.



Ludevít II.

Slovenská
pedagogická
knížnica
Bratislava



Ferdinánd I.



Leopold I.



František I.



Maria Terezia.



Ferdinand V.



František Josef I.

U 177545



Krst svätého Štefana.